

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΑΡ. ΣΥΜΕΩΝ ΠΕΤΣΙΟΣ

**ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΞΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ**

**ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ**

**ΕΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ
1930**

ΤΕΥΧΟΣ Α΄ ΚΑΙ Β΄.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΥΠΟ

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

Ἡ Ἡπειρος διακρίνεται μεταξὺ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἐπίδοσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς χειροτεχνίας. Περὶ τῆς διαμορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἠπειρωτικῆς τέχνης ὅμως κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπάρχουν δυστυχῶς πολὺ ὀλίγαι πληροφορίαι. Οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ περιηγηταὶ μᾶς παρέχουν σποραδικῶς ἀτελεῖς μόνον τοιαύτας. Ἡ σπουδαιότης ἐν τούτοις τῆς ἠπειρωτικῆς τέχνης θὰ ἠδύνατο νὰ κατανοηθῆ διὰ μεθοδικῆς μελέτης τῶν σωζομένων ἔτι ἐπὶ τόπου κειμηλίων, ὡς καὶ τῶν εὕρισκομένων εἰς ἰδιωτικὰς ἰδικὰς μας ἢ ξένας συλλογὰς καὶ μουσεῖα. Ἴσως μάλιστα δι' ἐνδελεχοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης εἰς τὰ διάφορα χωρία καὶ κωμοπόλεις τῶν διαμερισμάτων τῆς Ἡλείρου θὰ ἦτο δυνατόν καὶ νὰ καθορισθοῦν αἱ διαφοραὶ τῆς ἀναπτυχθείσης κατὰ τόπους τέχνης εἰς τὰς λεπτομερείας αὐτῆς. Διότι παρὰ τὴν παρατηρουμένην ἐνότητα, ἰδίως εἰς τὰ κεντήματα καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀργυροχοϊκῆς, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξακριβωθοῦν σημαντικαὶ εἰς τὰ καθέκαστα διαφοραὶ κατὰ τοπικὰς περιφερείας.

Αἱ σχετικαὶ μελέται δὲν ἔχουν γίνεαι. Οὐδὲ εὐκολοὶ εἶναι. Πλὴν ἐπιβάλλεται πάντοτε ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὰ ἔργα τῆς τέχνης τῆς Ἡλείρου, διὰ τῶν ὁποίων πιστοποιοῦνται αἱ καλλιτεχνικαὶ καὶ αἱ ἄλλαι ἰδιότητες τῶν Ἡπειρωτῶν, οἵτινες παραμένουν πιστοὶ εἰς τὰς ἐκ κληρονομίας παραδόσεις καὶ ἰδέας καὶ οὕτω ἠδυνήθησαν καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ν' ἀναπτύσσωνται εἰς βιοτέχνους ἱκανοὺς καὶ εὐσυνειδήτους, σεβομένους τὴν τέχνην των καὶ τὰ ἰδανικά των. Ἡ καλλιτεχνικὴ μάλιστα προσωπικότης πλείστων ἐξ αὐτῶν ἐφημίζετο ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Σήμερον ἀποκαλοῦμεν ἠπειρωτικὴν τέχνην γενικῶς τὴν εἰς ὅλην τὴν Ἡπειρον ὑπὸ τὴν γεωγραφικὴν τῆς ἔννοιαν ἀναπτύ-

χθεῖσαν τέχνην. Εἰς αὐτήν, ὅπως εἰς κάθε ἀληθινὴν τέχνην, πρῶτιστον γνώρισμα εἶναι ἡ ἐλευθέρᾳ ἔκφρασις ἢ προδίδουσα πλήρη ἀφομοίωσιν τοῦ θέματος—εἴτε παραληφθέντος ἐκ τῆς παραδόσεως εἴτε ἐκλεχθέντος ἐκ ξένων στοιχείων—ὑπὸ τοῦ τεχνίτου εἰς βαθμὸν ὥστε οὗτος κατώρθωνε νὰ τοποθετῇ αὐτὸ εἰς τὴν ἀκριβῆ του θέσιν, προσαρμόζων τοῦτο τελείως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκάστοτε μετεχειρίζετο. Οὕτω συναντῶμεν εἰς τὴν τέχνην τῆς Ἡπείρου τὰ μᾶλλον πρωτότυπα σχήματα, τοὺς πλέον λεπτοὺς καὶ ἑναρμονισμένους χρωματισμοὺς καὶ τεχνικὴν ἀρτίαν πάντοτε. Αἰσθανόμεθα δὲ ὅτι πάντα ταῦτα ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τὴν συγκίνησιν, τὴν ὁποῖαν γεννᾷ τὸ περιβάλλον καὶ ἡ ἱστορία.

Πᾶσα προσπάθεια νὰ ὀρισθῇ ὁ χρόνος τῆς ἐμφανίσεως τῆς λαϊκῆς τέχνης εἰς τὴν Ἡπειρον εἶναι ματαία. Ἰσοδυναμεῖ μάλιστα μὲ παραγνώρισιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ τοπικὴ διακοσμητικὴ τέχνη τῆς Ἡπείρου διατήρησε συνεχῶς καὶ σταθερῶς, παρ' ὄλην τὴν θαυμαστὴν ἀνάπτυξίν της τὸν παλαιὸν ἀρχικὸν τύπον, πιστῆ εἰς τὴν ἐκ παραδόσεως τεχνικὴν καὶ ἱκανὴ νὰ ἀφομοιώνῃ πλήρως πᾶν ξενικὸν στοιχεῖον, ὅπερ μοιραίως ἔφερον ἢ μετ' ἄλλων τόπων ἐπικοινωνία.

Βεβαίως θὰ ἔπρεπε νὰ γίνουν εἰδικαὶ μελέται διὰ νὰ καθορισθῇ καὶ ὁποῖα ὑπῆρξεν ἀρχικῶς ἡ τέχνη αὐτὴ καὶ ποίας ἀναλογίας δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς τέχνης τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πολιτισμῶν. Δύσκολος ἐπίσης εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ Ἡπειρωτικὴ τέχνη ἔλαβε τὴν μορφήν, τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζει κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Ὁ κ. Α. Ὁρλάνδος (Μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Ἡ κόκκινη Ἐκκλησία-Παναγία Βελλᾶς. Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, ἔτος δευτέρου. Τεύχος Α. Β. σελ. 153) ἀποδεικνύει ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ 13ου αἰῶνος κεφαλόδεσμος εἶναι ὁ ἴδιος με τὴν φερομένην σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τὸ Πωγῶνι. Τοῦτο ἀποτελεῖ πιστοποιήσιν τῆς πεποιθήσεώς μας, τὴν ὁποῖαν ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς λαϊκῆς Ἡπειρωτικῆς τέχνης ἔχομεν σχηματίζει, ὅτι τόσον εἰς τὴν ἐνδυμασίαν ὅσον καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις ἡ Ἡπειρωτικὴ τέχνη διατηρεῖ τὴν παλαιὰν αὐτῆς μορφήν.

Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου ἡ βιοτεχνία τῆς Ἡπείρου ἀνῆλθεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Πλεῖστα προϊόντα της ἐξήγοντο καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐμπόριον ἐξετελεῖτο συνήθως (Πρὸς Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τόμος II σελ. 251) διὰ τῶν συγκροτουμένων ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ πανηγύρεων καὶ διὰ τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ἀγορῶν τῆς Εὐρώπης, ἰδίᾳ τῆς Νεαπόλεως, Τεργέστης, Μάλτας, Βενετίας καὶ Κερκύρας.

Εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἡπείρου καὶ τὰ χωρία τεχνῖται ἐντόπιοι, εἴτε κατ'

οἶκον ἐργαζόμενοι, εἴτε εἰς ἐργαστήρια, ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ δεξιότη-
χναι, κατεσκεύαζον ἔργα τῆς ὑφαντικῆς, κεντητικῆς, χρυσοκεντητικῆς, κορ-
δονοποιίας, ἀργυροχοικῆς, χαλκούργιας, ξυλουργικῆς, ξυλογλυπτικῆς, τὰ
ὅποια ἐπωλοῦντο, ὡς εἶπομεν ἤδη, ὄχι μόνον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ
καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Οἱ κάτοικοι μάλιστα ὠρισμένων χωρίων ἢ περιο-
χῶν τῆς Ἑπείρου εἶχον ἀποκτήσει εἰδικότητα διὰ τὴν κατασκευὴν ἔργων
ὠρισμένου κλάδου τῆς λαϊκῆς τέχνης. Οὕτω τὸ χωρίον Χιονάδες τῆς ἐπαρ-
χίας Κονίτσης ἦτο περίφημον διὰ τοὺς εἰκονογράφους του, τὸ Τούρνοβο
διὰ τοὺς ξυλογλύπτας (ταγιαδόρους, σκαλιστὰς τέμπλων, ἀμβώνων, κλπ.), ἡ
Πυρσόγιαννη καὶ ἡ Βούρμπιανη διὰ τοὺς κτίστιας, τοὺς κουδαρέους, οἱ Κα-
λαρρῦτες διὰ τοὺς ξακουστοὺς ἀσημιτζήδες καὶ χρυσοκεντητάδες. Οἱ εἰδι-
κενόμενοι τεχνῖται τῶν μερῶν αὐτῶν κατέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ περιζή-
τητοι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς των ἦτο σημαντικός, ἐκ φύσεως δὲ εἶχον
πνεῦμα ἀποδημητικόν, οἱ Ἑπειῶται τεχνῖται μετέβαινον εἰς τὴν λοιπὴν
Ἑλλάδα, τὴν Βαλκανικὴν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἀκόμη, εἴτε ὅπως ἐργα-
σοῦν πρὸς καιροῦ εἰς ἓνα τόπον, εἴτε καὶ διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν. (Πρβλ.
Κ. Φαλτάιτς. Οἱ πλανόδιοι Ἑπειῶται τεχνῖται 1928 καὶ ἰδίου Καπο-
τάδες - Τερζήδες καὶ Καζάζηδες. Περιοδικὸν Ἑλληνικὰ Γράμματα, Τόμος
Γ'). Τοιοῦτοτρόπως μετέδωσαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀκόμη εἰς τὴν
Βαλκανικὴν, τὴν τέχνην των.

Οἱ Ἑπειῶται ἠγνόησαν μόνον τὴν ἀγγειοπλαστικὴν, ἠὺδοκίμησαν
ὁμως καὶ ἀνέπτυξαν πᾶν ἄλλο εἶδος τέχνης, δηλαδὴ τὴν εἰκονογραφίαν, τὴν
ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ὑφαντικὴν, κεντητικὴν, χρυσοποικιλτικὴν, κορδονο-
ποιίαν, ἑλληνορραπτικὴν, κατασκευὴν σταμπωτῶν ὑφασμάτων (τσιμπερία
κλπ.), μεταλλουργίαν, ἀργυροχοίαν, ξυλουργίαν, ξυλογλυπτικὴν κλπ. Κα-
τειργάζοντο δὲ τὸ πετσί, τὶς γοῦνες, τὸ μετάξι, τὸ λινάρι, τὸ μαλλί, τὸ
μπαμπάκι, τὰ ξύλα. Διότι πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι σχεδὸν ὅλαι αἱ πρῶ-
ται ὕλαι παρήγοντο ἐν Ἑπείρῳ, τὰς ὀλίγας δὲ τὰς ὁποίας ἠγόραζον ἔξω-
θεν τὰς κατειργάζοντο εἰς τὸν τόπον.

Ἦδη κατὰ τὸ ἔτος 1705 (Πρβ. Π. Ἀραβαντινὸς Χρονογραφία Ἑπεί-
ρου. Τόμος I σελ. 233 καὶ σελ. 403) ἀναφέρονται ὡς ἀποστελλόμενα ἐκ
τῆς Ἑπείρου εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων προϊόντων, βάμβα-
κος καντάρια 2000, λιναρίου πρώτης καὶ δευτέρας ποιότητος καντάρια
15000, καποτῶν δέματα 600, ἐριοῦχα (ροῦχα), κατειργασμένα δέρματα,
χρυσᾶ νήματα, χρυσαῖ ταινίαι, φυτικαὶ οὐσίαι κλπ. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1840
ἐξήγοντο μετὰ πολλῶν ἄλλων προϊόντων μαλλιὰ, μέταξα, δέρματα, γοῦνες,
καπότες, φλοκάτες, βελόντζες, ἐνδυμασίαι κεντηταὶ ἢ ἀπλαί, ὄπλα διάφορα
κλπ. Οὕτω λοιπὸν ἀνεπτύχθησαν οἱ πολλοὶ καὶ φημισμένοι τεχνῖται, οἱ
εἰκονογράφοι, οἱ ταγιαδόροι, οἱ πρωτομαστόροι, οἱ κουδαρέοι, οἱ τερζήδες,

οἱ καζάζηδες, οἱ συρμακέζοι, οἱ ραφτάδες, οἱ καποτάδες, οἱ ἀνυφαντάδες, οἱ γουναράδες, οἱ τουφεξήδες, οἱ ταμπάκηδες, οἱ χρυσοκοί, οἱ ἀσημητζήδες, οἱ σταμπωταὶ ὑφασμάτων, οἱ καλανιζήδες, οἱ σαμαράδες, οἱ βαρελοποιοί, οἱ τσαρουχάδες κτλ, ὅλοι αὐτοί, εἰς τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὰς κεντήσιρας καὶ ὑφαντρίας, ἔχοντες μὲν ἀνεπτυγμένον ἐκ φύσεως τὸ αἶσθημα τῆς γραμμῆς καὶ τοῦ χρώματος, τὸ ἀπαραίτητον αὐτὸ στοιχεῖον διὰ κάθε καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν, παραμένοντες δ' ἅμα πιστοὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ τόπου των παράδοσιν, κατώρθωσαν ν' ἀναπτύξουν τὴν λαϊκὴν τέχνην, τὴν οἰκοτεχνίαν καὶ τὴν βιοτεχνίαν εἰς βαθμὸν ἀξιοθαύμαστον.

Ἡ ὑπαρξὶς πλήθους εἰδικευμένων κατὰ τόπους τεχνιτῶν ἐπέτρεψε νὰ ἰδρυθῶν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὰς μᾶλλον πλουσίας περιοχὰς (Ζαγοροχώρια, χωριὰ Κονίτισης, Καλάρρυτα, Συρράκον, Μέτσοβον κλπ.) ἀξιολογώτατα ἐργαστήρια καὶ νὰ καταστοῦν τὰ μέρη αὐτὰ κέντρα βιοτεχνιῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἄλῃ πασσαῶς μετὰ ταῦτα ἠδυνήθη, ὅτε ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους του ἀπέκτησε καὶ πλοῦτον καὶ ἰδιαιτέραν οἰκονομικὴν σημασίαν, νὰ ἰδρῦσῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα τὰ περίφημα ἐργαστήρια, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν διὰ τὴν τελικὴν ἀνθρσιν τῆς ἡπειρωτικῆς τέχνης (Πρὸβλ. Ἄγγελικῆς Χατζημιχάλη. Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη - Σκῦρος σελ. 56 καὶ 58-59). Διὰ νὰ γίνῃ καταφανὴς ἡ σπουδαιότης τῶν ἐργαστηρίων, τὰ ὁποῖα ἦνθησαν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀναφέρομεν ὅτι μέχρι τοῦ 1860 τὸ περίφημον ἐργαστήριον τοῦ Κώστα Μπίτσιον ἐξηκολούθει νὰ παράγῃ ἐτησίως χιλιάς χρυσοποικίλους ἐνδυμασίας, ἀποστέλλον αὐτὰς εἰς ὅλην τὴν βαλκανικὴν μέχρι τῆς Βοσνίας. Αἱ ἐνδυμασίαι αὐταὶ ἐγίνοντο συμφώνως πρὸς τοὺς ὠρισμένους τοπικοὺς τύπους συνήθεις εἰς τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεστέλλοντο. Ἄν δὲ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἡ ἀξία μιᾶς τοιαύτης ἐνδυμασίας ἦτο ἰσότιμος περίπου τότε πρὸς τὴν ἀξίαν μιᾶς μικρᾶς κατοικίας, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς παραγωγικότητος τῶν ἐργαστηρίων τῶν Ἰωαννίνων.

Σήμερον ἀκόμη ἐκ τῶν τεχνιτῶν αὐτῶν οἱ πρωτομαστόροι καὶ οἱ κονδαρέοι δύνανται νὰ μᾶς δώσουν τὸ μέτρον τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς παραδόσεως εἰς τὴν οἰκοδομικὴν τέχνην μὲ τὰ πλούσια διασωζόμενα ἀρχοντόσπιτα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν των διαρρύθμισιν. (Πρὸβ. Ἀριστοτέλους Ζάχου. Ἀρχιτεκτονικὰ σημεῖώματα. Ἰωάννινα. Ἑπειρωτικὰ Χρονικά. Ἔτος τρίτον. Τεύχος τρίτον σελ. 295-306). Αἱ στερεαὶ καὶ αὐστηραὶ αὐταὶ οἰκοδομαὶ εἶναι ταυτοχρόνως κομψαί, ἐνῶ ἐξυπηρετοῦν ὅλα τὰ πρακτικὰ προβλήματα. Καὶ αἰσθανόμεθα θαυμασμόν διὰ τοὺς ἀριστοτέχνους πρωτομαστόρους, οἱ ὁποῖοι ἀποδεικνύονται θαυμάσιοι νοικοκυραῖοι καὶ ἅμα δεινοὶ μηχανικοὶ εἰς τοὺς ὑπολογισμούς, ὅσον καὶ ποιηταί. Ἦσαν δηλαδὴ κάτοχοι μιᾶς τέχνης καὶ δεξιότηναι ἀναμφισβητήτου ἀξίας. Ἡ ἐξέτασις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς

Ἡλείρου μᾶς προξενεῖ λύπην, διότι μᾶς ὑπενθυμίζει πόσας ἀξίας ἀφίσαμεν νὰ χαθοῦν μὴ ἐκτιμήσαντες τοὺς ἐμπειροτέχνους αὐτοὺς πρωτομάστορας καὶ πόσων διδαγμάτων ἐστερήθησαν οἱ σημερινοὶ ἀρχιτέκτονες μὴ ἐπωφεληθέντες αὐτῶν. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι μεταξὺ ὅλων τῶν τεχνῶν ἡ καλύτερον ἐκφράζουσα τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα, ὅταν εἶναι ἠνωμένη μετὰ τὴν γῆν καὶ τὸ κλίμα, τὸ ὁποῖον πρέπει καὶ νὰ καθορίζῃ τὴν γενικὴν διάταξιν τῶν οἰκοδομημάτων. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ ἐσωτερικὸς διάκοσμος μετὰ τὰ θαυμάσια ξυλόγλυπτα (τὰ μεγάλα ἐρμάρια, τὰς θυρίδας, τὰ ράφια, τὰ τζάκια, τὰ πολλὰ διβάνια, μετὰ τὰ ὑφαντὰ καὶ κεντήματα, σινδόνια, μαξιλάρια κλπ.), τῶν ὁποίων ὁ τύπος καὶ ἡ χρῆσις καθορίζονται ἀπὸ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως τῶν οἰκιῶν, ἀποτελοῦν ὅλα μαζὺ εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν σπίτι, ὅπως περίπου καὶ εἰς πᾶν ἑλληνικόν, ἓνα ἁρμονικὸν σύνολον.

Αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἐνδυμασίαι τῆς Ἡλείρου, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ περισσότεραι ἐξέλιπον ἢ ἐκλείπουν ὀλονέν, δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς ἀστικάς καὶ χωρικές. Αἱ ἀστικά, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι ἦσαν τῶν Ἰωαννίνων (εἰκ. 1), ἢ παλαιὰ τῆς Ζήτησης, τῆς Δρυϊνουπόλεως (εἰκ. 2) κλπ., διακρίνονται διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν τόσον τῶν ὑφασμάτων, κατασκευασμένοι μετὰ χρυσοῦφαντα, μεταξωτὰ, τσόχινα ἢ βελούδινα ὑφάσματα, ὅσον καὶ τῆς κεντητικῆς ἢ χρυσοκεντητικῆς. Ἐκ τῶν χωρικῶν ἀναφέρομεν ὡς κυριώτερας τὰς ἐνδυμασίας τῆς ἐπαρχίας Κουμάντων (εἰκ. 3, ἀρ. 1), τοῦ Πωγωνίου (εἰκ. 3, ἀρ. 2), τοῦ Σουλίου (εἰκ. 4), τῶν Καλαρρυτίων, τῆς Πιραμυθιάς, τοῦ Ζαγορίου, τῶν Σαρακατσάνων, τῶν Ἀρβανιτοβλάχων (εἰκ. 5) κλπ., αἵτινες κατασκευασμένοι δι' ἐγχωρίων ὑφασμάτων ἔχουν κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὴν λιτότητα εἰς τὰ ὑφάσματα καὶ τὸν διάκοσμον. Μεταξὺ αὐτῶν ὅλως ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν κάμνει ἡ στολὴ τοῦ Πωγωνίου μετὰ τὸν ἰδιόρρυθμον λευκὸν κεφαλόδεσμον, κατασκευασμένη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ χονδρῶν λευκῶν ὑφασμάτων. Ἡ ἀπλουστερία ὁμοῦς ἐξ ὅλων αὐτῶν εἶναι ἡ τῶν Καλαρρυτίων, ἣτις στερεῖται παντελῶς κοσμημάτων, μολονότι τὰ Καλάρρυτα ἦτο τὸ γνωστὸν κέντρον ἀργυροχοΐας καὶ οἱ κάτοικοί του εἶχον εὐμάρειαν καὶ πλοῦτον. Ἄγραφος ὁμοῦς νόμος ἀπαράβατος κατὰ τῆς πολυτελείας (Σ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ Ἄρθρα 1878—1902 Συρράκων καὶ Καλαρρυτίαι) ἀπηγόρευεν εἰς τὰς γυναῖκας νὰ φοροῦν κοσμήματα, χρυσαῖα νήματα, γουναρικά, σάλια κλπ.

Ἡ ὑφαντικὴ ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ ὡς οἰκιακὴ κυρίως τέχνη, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐργαστηριακὴ (Συρράκων, Καλαρρυτίες, Κόνιτσα κλπ.) διὰ τὴν κατασκευὴν καποτῶν καὶ παντὸς εἴδους ὑφασμάτων, τῶν ὁποίων ἐγένετο ἐξαγωγή καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπίσης ἦτο κατ' ἐξοχὴν διαδεδομένη εἰς τὴν Ἡπειρον ἡ κατεργασία τοῦ βάμβακος, τῆς μετάξης,

τοῦ λιναρίου καὶ μαλλιῦ. Ἐκ τῶν πολλῶν ὑφασμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπεξεργασία ἦτο τελειοτάτη, ἀξία σημειώσεως εἶναι τὸ λεπτότατο λινὸ καὶ μεταξωτὸ ῥιγωτὸ ὑφασμα, ἢ *ταίπα*, ὅπως καὶ τὸ βαμβακομέταξο, τὸ *μπιμπιζάρι*. Τὰ ὑφάσματα αὐτὰ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἐκ τῶν τελειοτέρων ὑποδειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς ὑφαντικῆς τέχνης. Ἐπίσης ὡς πρὸς τὰ κεντητὰ εἰς τὸν ἀργαλεῖον μεταξωτὰ ὑφάσματα εὐρίσκομεν ἐξαιρετικὰ ὑποδείγματα σχεδίων κεντημένων εἰς τὸν ἀργαλεῖον μὲ καλλιτεχνικὴν σημασίαν.

Ἐκ τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων τὸ πλεόν σύνηθες εἶναι τὸ χονδρὸ λευκὸν ἢ κνανοῦν βαθὺ ὑφασμα, τὸ *σκουτί*, διὰ τοῦ ὁποίου κατεσκεύαζον τοὺς διαφορῶς ἐξωτερικοὺς ἀνδρικοὺς καὶ γυναικείους ἐπενδύτας, οἱ ὁποῖοι ἐξήγοντο, ὡς εἶπομεν, καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπίσης μεγάλη ἐπίδοσις παρατηρεῖται εἰς τὴν Ἑπειρον, ὅπως καὶ εἰς ὅλα τὰ ὄρεινά μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔνεκα τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν προφανῶς, εἰς τὴν κατασκευὴν μαλλίνων ἐπικαλυμμάτων, ὅπως εἶναι: οἱ *βελέντζες*, *κιλίμα*, *ἀνδρομίδες*, *χράμια*, *φλοκάτες*, μάλλινα προσκέφαλα κλπ. Ἐξ αὐτῶν πολλά, καὶ κυρίως τὰ χρησιμεύοντα ὡς ἐπικαλύματα τῶν διβανίων, *μαξιλάρια* κτλ., εἶναι κοσμημένα διὰ χαρακτηριστικῶν σχεδίων ἐκ γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ σχηματοποιημένων κλάδων καὶ ἀνθέων (εἰκ. 6, 7). Ἡ τεχνικὴ τῶν ὑφαντῶν, ὅλος ἰδιόρρυθμος καὶ ἀρκετὰ πολὺπλοκος, ἐκλείπει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, οὕτως ὥστε μετὰ δυσκολίας συναντᾷ τις πλεόν ὑφαντρίας κατεχούσας τὴν τεχνικὴν ταύτην. Ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων ὑποδειγμάτων (*χαλιά*, *μπάντες*, *προσκέφαλα* κλπ.), ἅτινα σώζονται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἑπειρωτικὰς οἰκίας, καταφαίνεται ὅτι κατεσκευάζοντο εὐδοκίμως εἰς ὅλην τὴν Ἑπειρον, ἀν καὶ ὁ τύπος αὐτῶν φέρει τὴν εἰδικὴν ὀνομασίαν, *μετσοβίτικα*.

Ἐκ τῆς καθόλου ἑπειρωτικῆς τέχνης, αἱ σημαντικώτεραι τέχναι αἱ ἔχουσαι ἐξαιρετικὴν καλλιτεχνικὴν σημασίαν καὶ ἰδιορρυθμίαν εἶναι, ἐκτὸς τῆς *ξύλογλυπτικῆς*, ἢ *χρυσοποιικιλτικῆς*, ἢ *κεντητικῆς* καὶ ἢ *ἀργυροχοῖα*.

Ἡ *ποιικιλτικὴ* ἐν γένει, χρησιμεύουσα διὰ τὸν διάκοσμον ὄλων τῶν ἐξωτερικῶν ἐπενδυτῶν καὶ διαφορῶν ἄλλων εἰδῶν, μᾶς παρουσιάζεται ὑπὸ δύο τεχνοτροπίας: Τὴν τῶν *τερζήδων*, *χρυσορραπτῶν* κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ τὴν τῶν *συρμακέζων*.

Εἰς τὴν τέχνην τῶν *τερζήδων* τὸ διακοσμητικὸν θέμα σχηματίζεται διὰ μεταξωτοῦ κορδονίου ἢ *γαϊτανίου*, ὅπως καὶ διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργυροῦ τοιούτου. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς εἶναι ὁμοιος. Τὸ κορδόνι ἢ *γαϊτάνι*, μεταξωτόν, χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν, ράπτεται ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος διὰ λεπτοτάτου μεταξίνου νήματος, συνήθως ἐπὶ ξριούχου ἢ βελούδου. Τὸ διακοσμητικὸν θέμα, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ κεντηθῇ, σχεδιάζεται ἐπὶ λεπτοῦ χάρτου, χρώματος συνήθως ὑποκιτρίνου, καὶ ράπτεται προχείρως ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος. Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τὸ κορδόνι ἢ

γαϊτάνι ράπτεται ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος διὰ λεπτοτάτου μεταξίνου νήματος. Ὅτε τὸ κέντημα εἶναι πλέον ἔτοιμον ὁ χάρτης ἀποκόπτεται. Τὴν τέχνην ταύτην συνήθως καλοῦμεν *χρυσοποιικιλικὴν*, εἶναι δὲ αὕτη καὶ ἡ περισσότερον διαδεδομένη ὅσον ἀφορᾷ τὸν διακόσμον τῶν ἐνδυμασιῶν. Ἀξιολογώτατα ὑποδείγματα, τόσον διὰ τὸν πλοῦτον τοῦ διακόσμου καὶ τῆς συνθέσεως, ὅσον καὶ διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐκτελέσεως, βλέπει τις εἰς τὰς εἰκόνας 8, 9 καὶ 10. Τὰ εἰκονιζόμενα ὑπ' ἀρ. 8, 9 εἶναι ἐπενδύται, τὸ *πιρπιρί*, ἐκ τῆς γυναικείας ἐνδυμασίας τῶν Ἰωαννίνων. Ἐξ αὐτῶν τὸ μὲν ἐν πρῶτον (8) εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου κεντημένον διὰ χρυσῶν κορδονίων, τὸ δὲ δεύτερον (9) διὰ διαφόρων μεταξωτῶν κορδονίων χρώματος ἀνοικτοῦ ἢ βαθέος κιτρίνου, ὅπως καὶ διὰ χρυσῶν γαϊτανίων. Τὸ τρίτον, ὑπ' ἀρ. 10, τὸ *ἀντερί*, εἶναι ἐπὶ λευκοῦ μεταξωτοῦ ὑφάσματος διακοσμημένον μὲ γαϊτάνια καὶ κορδονάκια, πεποιικιλμένον δὲ πολλαχοῦ δι' ἐλαφρῶν πολυχρώμων κεντημάτων.

Ἡ *συρμακέζικη* τέχνη, ἡ τῶν *χρυσοπλάστων* κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, διαφέρει τῆς πρώτης κατὰ τὴν τεχνικὴν, καθόσον δὲν γίνεται χρῆσις κορδονίου καὶ τὸ διακοσμητικὸν θέμα κεντᾶται διὰ χρυσοῦ νήματος. Τὸ ἐπὶ τοῦ χάρτου σχέδιον τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος, τὸ δὲ χρυσοῦν νήμα κεντᾶται ἐπ' αὐτοῦ μὲ διαφόρων εἰδῶν βελονιές. Διὰ τῆς τεχνικῆς ταύτης εἶναι κεντημένα ὅλα τὰ ὑφάσματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως. Εἰς τὰ εἶδη τῆς κοσμικῆς χρήσεως, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν τέχνην, ἡ *συρμακέζικη* τεχνικὴ ἐφαρμόζεται εἰς προσκέφαλα, ἐφαπλώματα, ἐνδύματα, *τεπελίκια* κλπ. Εἰς τὰ εἶδη ταῦτα γίνεται χρῆσις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη κυρίως τῆς ἀπλουστερας βελονιάς, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ ὑποδείγματα τῆς ἠπειρωτικῆς ταύτης τέχνης δὲν ἔχουν τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν τῶν παλαιότερων τοιούτων.

Τὰ ἠπειρωτικὰ κεντήματα κατέχουσι τὴν πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν τόσων πολυμόρφων καὶ ἰδιοτύπων ὑποδειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς κεντητικῆς τέχνης. Ὅχι μόνον διὰ τὸν πλοῦτον τοῦ ὕλικου, ὅσον διὰ τὸν πλοῦτον τῆς συνθέσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τὴν τελειότητα τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως.

Εἰς τὰ κεντήματα τῆς Ἡπείρου δὲν διακρίνομεν ξένας ἐπιδράσεις ἀφομοιωθείσας, ἐκτὸς τῆς ἀνατολικῆς. Ἡ ἀνατολικὴ αὕτη ἐπίδρασις φαίνεται διαδοθεῖσα εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν κέντημα κυρίως διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν πολυτίμων ἀνατολικῶν ὑφασμάτων. Ἡ παρατηρουμένη ταυτότης μορφῆς καὶ τεχνικῆς τῶν κεντημάτων τῆς Ἡπείρου πρὸς τὰ κεντήματα τῆς κάτω Ἀλβανίας εἶναι φυσικὴ, διότι πρόκειται περὶ κεντημάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν αὐτὴν καταγωγὴν. Ἐὰν σήμερον ἀναφέρωνται τὰ κεντήματα τῆς κάτω Ἀλβανίας ὡς ἄλβανικά, τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι εὐρίσκονται πέραν τῶν πολιτικῶν συνόρων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Γενικῶς τὰ κεν-

τμήματα τῆς Ἡπείρου συγγενεύουσι πρὸς τὰ νησιωτικὰ καὶ κυρίως μᾶς παρουσιάζουν πολλὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας κατὰ πρῶτον λόγον πρὸς τὰ κεντήματα τῆς γειτονικῆς Λευκάδος καὶ κατὰ δεύτερον πρὸς τὰ τῆς Σκύρου καὶ τῶν ἑλληνικῶν διαμερισμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ εἰς πολλὰς δὲ λεπτομερείας πρὸς τὰ τῆς Κρήτης. Τὰ σωζόμενα ἠπειρωτικὰ κεντήματα δὲν φαίνονται παλαιότερα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τὰ περισσότερα δ' ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Τὸ κέντημα ἐκαλλιεργήθη εἰς τὴν Ἡπειρον ὡς οἰκιακὴ τέχνη, κυρίως δι' ἀτομικὴν χρῆσιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως τοῦ Ἀλῆ πασσαῖ, ὡς εἶναι γνωστὸν, ἀνεπτύχθη καὶ τὸ κέντημα ὡς ἐργαστηριακὴ τέχνη.

Τὰ ἠπειρωτικὰ κεντητὰ ὑφάσματα διακρίνονται εἰς δύο: α') εἰς κεντήματα διὰ τὸν στολισμὸν τῆς φορεσιᾶς: ὑποκάμισα, κεφαλόδεσμοι, μπόλιες, ζωνάρια, βρακοζῶνες κλπ. καὶ β') εἰς κεντήματα τῆς κατοικίας: σινδόνια, μαξιλάρια, μπάντες, πεσκήρια, προσόψια, πετσέτες, μαχραμάδες κλπ. Ὅλα εἶναι κεντημένα ἐπὶ λευκῶν ὑφασμάτων λινῶν ἢ μετοξωτῶν, συνήθως λευκῶν, διὰ μετὰξιν λεπτοτάτων ἀποχρώσεων. Συχνάκις εἰς τὰ πλουσιώτατα ταῦτα κεντήματα γίνεται ἀνάμιξις χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν νημάτων, πολλάκις δὲ εὐρίσκομεν καὶ ὀλοκλήρους ἐπιφανείας κεντημένας διὰ χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν τοιούτων. Ἐπίσης πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀσπροκέντητα, δηλαδὴ κεντημένα διὰ λευκῆς μετὰξιν κατὰ λεπτοτάτην τεχνοτροπίαν. Σπανιώτατα συναντῶμεν χονδρὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα κεντημένα συνήθως δι' ἐρίου, καὶ τοῦτο κυρίως εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους περιφερείας. Τὰ κεντήματα αὐτὰ κατανέμονται εἰς δύο βασικὰς κατηγορίας ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς τεχνικῆς τοῦ κεντήματος τῶν θεμάτων: α') Εἰς κεντήματα, τῶν ὁποίων τὰ σχέδια γίνονται μὲ τὸ μέτρημα τῶν κλωστῶν τοῦ ὑφάσματος χωρὶς νὰ εἶναι προσχεδιασμένα ἐπ' αὐτοῦ· β') Εἰς κεντήματα, τῶν ὁποίων τὰ θέματα εἶναι ἐλευθέρως σχεδιασμένα ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος. Ὅλων τῶν εἰδῶν τὰς βελονιάς τὰς εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ κεντήματα, ἐκ τούτων ἀναφέρομεν τὰς ἀκολούθους: τὴν σταυροβελονιά, τὴν ριζοβελονιά, τὴν ἴση, τὴν φουσκωτὴ ἢ ἀναχυτὴ, τὴν ἀσταχωτὴ, ἢ ὁποία τόσον ὁμοιάζει πρὸς τὴν σκυριανὴ καὶ παρουσιάζει κεντημένους καὶ τὰς δύο ὄψεις τοῦ ὑφάσματος. Ἐπίσης τὴν περαστή, τὸ παροκόκαλο, τὸ πολὺ σύνηθες εἰς τὰ κρητικὰ κεντήματα, πρὸς τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τούτου συγγέονται πολλὰ τῶν ἠπειρωτικῶν (εἰκ. 20). Καὶ τέλος τὴν βελονιά κασινάκι, τῆς ὁποίας γίνεται μεγάλη χρῆσις εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ κεντήματα. Τὰς διαφορὰς αὐτὰς βελονιάς χρησιμοποιοῦν πολλάκις εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ κέντημα, ὅπως π. χ. εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 11 ἢ 12, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγίνε χρῆσις ὄλων τῶν ἀνωτέρω βελονιῶν. Τοιοῦτοτρόπως γενικῶς εἰπεῖν αἱ ἠπειρωτικαὶ βελονιαὶ δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀναγλυφικὴν ἐντύπωσιν, ἀλλὰ εἰς τὴν λεπτότητα καὶ τὴν

Εἰκ. 1.— Ἐνδυμασία Ἰωαννίνων.

Εικ. 2.—'Ενδυμασία Αρβανουπόλεως.

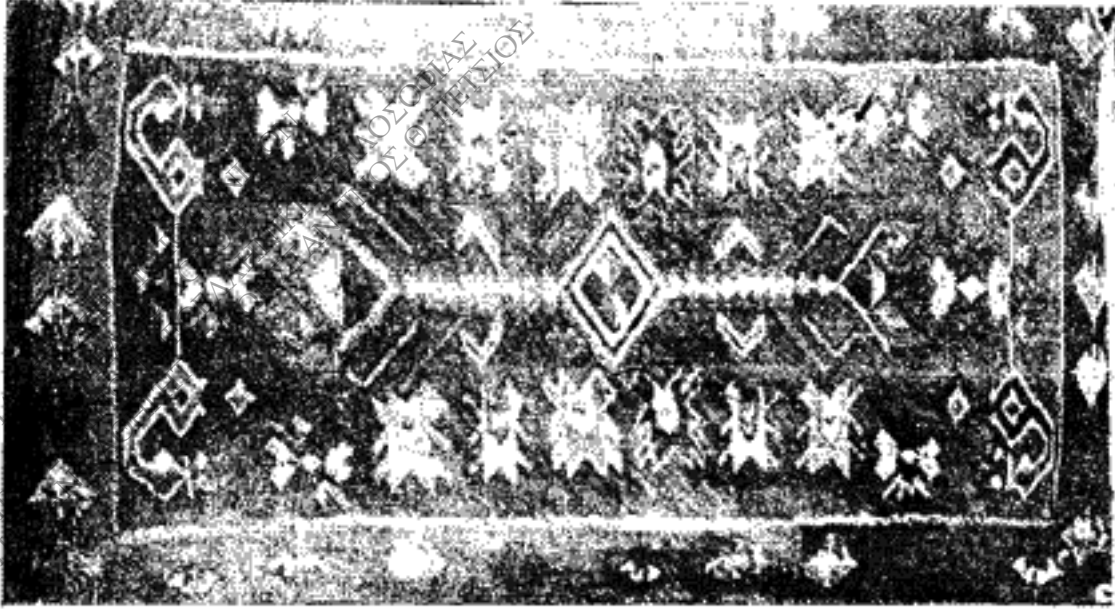
Εικ. 3, ἀριθ. 1.— Ένδυμασία επαρχίας Κουρσέντων,
ἀριθ. 2. Ένδυμασία Πωγωνίου.

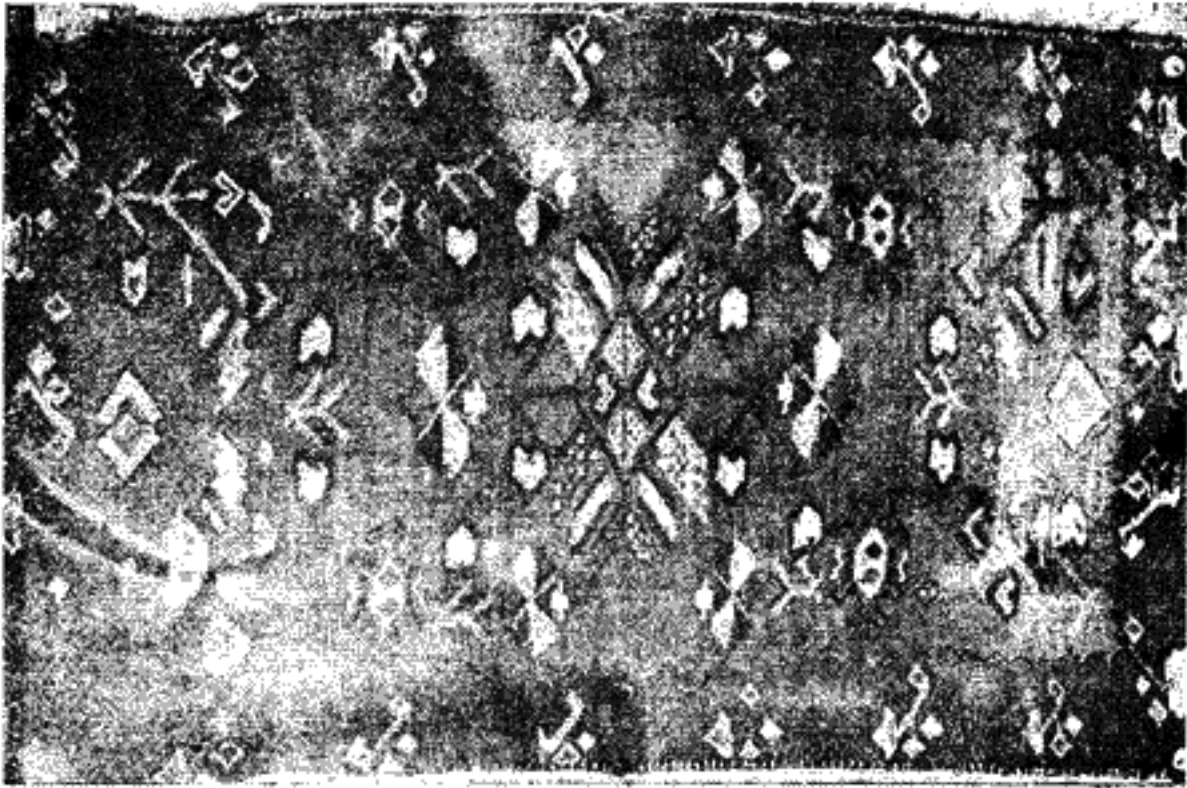
Εικ. 4. Ήνδυμασία Σουλίου.

Εικ. 5. -Ήνδυμασία Αρβανιτοβλαχίας.

Εικ. 7.—Μαξιλάρια κεντημένα εις τὸν ὄργαλειόν.

Εικ. 6.—Μαξιλάρια κεντημένα εις τὸν ὄργαλειόν.